

Слађана Илић

Еротско у роману *Дивљи калем* Радосава Стојановића

Кључне речи: патријархални живот, патријархална заједница, мушкарац, жена, еротско, меланхолија, туга, чежња, књижевна техника, психолошка фантастика, демонско, искорачење, фаталност, митско, врхунска лепота, сексуалност, љубав.

Апстракт: У раду се утврђује еротско као доминантно мотивацијско чвориште романа Радосава Стојановића *Дивљи калем* и испитију основни узроци искорачења јунака из патријархалних оквира. Главни узрочник таквог искорачења јесу спутаност човекове природе у оквирима патријархалне заједнице, потреба за слободом, стремљење врхунској лепоти, жудња за животом, потреба за остваривањем исконске сексуалности и тражење љубави.

У роману *Дивљи калем* приказани су лице и наличје патријархалног живота на југу Србије – тајне веома сложених и испреплетених односа између припадника патријархалне заједнице – однос очева и деце (Настасија Стојчића према сину Стојчи): *И деда Настасије је дигао руке од њега. – Он је Сантоил! Ето, то је он! – гневнио се расрђени старац. – Не, ја имам само два сина, а ти кажеш да си родила три! Па где ти је још један?! – обрецнуо би се на жену Благуну¹(33); однос мушкараца и жена (свекра и снаје - епизода о Настасију Стојчићу и његовој снахи Јерини: *Реч је о пореклу првог детета, заправо о очинству најстаријег сина у породици. Сумња која се сасвим случајно зачела да је Гојков стварни отац не Драгомир, већ Драгомиров отац Настасије, постепено је сазрела и потврђивала се, док једног тренутка није добила стварну снагу и коначно се обзнанила као истина. То га је паралисало, одузело му моћ и снагу (129)(...)* Стојчиним телом почела је да трне једна црна слутња: *Зар је живот**

¹ Сви примери у раду преузети су из романа Радосава Стојановића, *Дивљи калем*, Народна књига, Београд 2001 (прим. аут.).

тако испреплетан да се више не зна ко је коме отац, а ко син? (131); Лебеђанкино жаљење за свекром: – Држиш се, богме, добро – рекох. – Није то ништа. Их, каква сам била пре, док ми свекар беше жив. – Каква? – занемех. – Ко тресак! Мало се ко могао са многим носити. (...) – Много сам с њим лепо живела, ал' оде наједаред и осакати ме (111); однос Цуне и њених удварача и љубавника: Тако и та Цуна Лебеџка ништима и безграмотнима постаје главна соха што носи небо, талпина што држи земљу по којој ходају.) (13); статус жена у односу на мушкарце – припаднике патријархалне заједнице и у односу на целокупно патријархално друштво: Страхујући за свој дом, жене су од мужева тражиле да заобилазе сокак у коме је њена кућа, рано их затварале, приморавале на постељу или их теретиле послом свакојаким, да с вечери чаме уз огњиште и ишле с њима ако се због нечега морало ићи на улицу и у комшилук. Али није се увек дало онако како су оне желеле. Ђаво никад није мировао (135); однос патријархалне средине према жени која искорачује и изневерава традиционалну слику о идеалној жени: – Курве су за њу цвећке! – рекла је једном нека ојађена жена. – Она ти је каракурва! Карађорђуша! Још пастуви што је нису опасивали! А ко зна, можда и јесу. Можда су ова легла у житу и бурјану од тог грваљања са пастувима и ждрепцима. Са вукодлацима и ђаволинама! – Ђаво се морао насмејати кад се она родила! – прословила је јадом својим забављена учина мајка (187).

У роману *Дивљи калем* кроз сферу еротског представљена су доминантна осећања јунака – темпераментних јужњака – Црнотраваца: дубока меланхолија, туга због пролазности, жал за младошћу и лепшим животом који им стално измиче, жал због спутаности, суровости печалбарског живота и одвојености од завичаја, непрестана чежња за нечим магловитим, нејасним, несазнатљивим и недостижним, оличена у жудњи за фаталном женом: *То кад они иду својим кућама у јесењим данима, кад долазе у пролеће, или изненада лети, када се враћају гаравим возовима и камионима уз Мораву, с коферима и ранчевима, с бисагама, цегерима «из работе», где су диринчили, црнчили, патили, чезнули и жудели никад довољно расањени од снова; они то хрле њој у наручје, њој се радују. У њој би се утопили да је она река; да је Морава, уморавили би се за свагда (27).*

По доминантним осећањима и расположењима јунака романа *Дивљи калем* и јунака приповедака из црнотравског живота закључујемо да је писац Радосава Стојановић увек на трагу Боре Станковића.

Како је уочио Радивоје Микић, Радосав Стојановић се служи најпре реализмом као књижевном техником – упознаје читаоца са приповеданим простором и социјалним профилем средине коју описује. Другу приповедну технику којом се овај писац служи Радивоје Микић је именовao као „особен вид психолошке фантастике“.² Служећи се њоме писац понире у унутрашњи свет хиперсензибилних јунака и показује како се са повећавањем искуства мења њихова перцепција света и живота: – *Па што, бре, да се не убијем! Доста сам се најживео! Истина пчешки, ал доста за један век! А и ово ли ми је неки живот. Само ринташ, дан-ноћ копнејеш и – ништа! Док не схватиш да је све већ минуло поред тебе... Старост те стигла ко мајчинска клетва! А шта ће мени старост, кад сам се тек разбудило?! (108–109)*

У роману *Дивљи калем* еротско јесте доминантно мотивацијско чвориште. Еротика је сублимирана кроз лик демонизоване главне јунакиње Цуне Лебецке. Између ње и друштва настаје сукоб онда када она одбија ограничења која би то друштво хтелo да наметне. Цуна Лебецка одступа од очекиваног понашања жена у патријархалној средини, има демонске заводничке моћи, носилац је необузданости и разврата. Њој се, што је сасвим неуобичајено за жену – припадницу патријархалне заједнице, приписују еротски поглед и узимање. Она посматра, процењује, бира, узима и немилосрдно одбацује: – *Сви су моји! Нема тога ко у Чобаницу није прошао кроз моје руке, преко мојих скута, коме снагу нисам одмерила и душу исисала. Залуд их сада милујете, залуд љубите, први сок са тих грана ја сам испила. (...) Била је извор њихових несаница и утока мушке жудње. (25)*

У патријархалној средини, у којој Цуна живи и „чара“ (Црна Трава, село Чобанац, Предејане...), друштвено је санкционисан модел њеног еротског понашања. Њено еротско понашање, као и понашање заблуделих јунака које ова фатална жена лако заводи, јесте неетично јер није резултат праве љубави и није потврђено друштвено пожељним оквиром (браком). Осим својим развратним еротским понашањем, Цуна са иронијом унижава институцију брака и указује на лицемерство припадника патријархалне заједнице, истиче слободу и неспутаност као основна начела свог модела живљења: *И тад од Цуне стиже благослов: – На мене кидишете, бештије погане, ко да сте боље, кад вам ту нису мужеви. Само што се кријете, роспије и успаљенице, јер сте удате, па да се кобајаги не чује, а ја сам слободна, неудата, ни за*

² Радивоје Микић, *Поговор у: Радосав Стојановић, Црнотравске приче*, Ниш 2002, 239–244.

кога нећу да се вежем. И зашто да се кријем?! Од кога? Од саме себе?
(124)

По утврђеном и очекиваном моделу о заблуделој јунакињи се лоше говори. О њој нарочито лоше говоре жене чији су синови, драгани и мужеви заведени. Оне је оговарају, називају погрдним именима: *И све мање су је помињали именом њеним. Говорили су: Она, Беснуља Бесна, Бестидница, Простакуша, Вртирепка, Смамка, Калаштура, Намигуша, Јебка, Радодајка, Радојка, Радованка, Устијуша, Потркуша, Редуша, Каракуша...* (186–187); смишљају на које начине да је се ослободе и тако поврате своје заблуделе мушкарце: *- Мађијешница! И на децу се острвила! О, та ће и преко мртвих ходити! Видећете ви њу! – рекоше неке већ одавна кивне и очајне жене и стадоше се окупљати и сашаптавати шта да чине да Чобанац учувају од Цуне Лебецке, да га избаве из ђавољих канџи, да се једном заувек реше те несмајнице. Те несреће црне!* (123)

Закључци о демонизованом лику жене – вештице до којих је дошао Бојан Јовановић у својој студији *Вештица и светица*³, могу се применити и на лик фаталне жене у роману Радосава Стојановића *Дивљи калем* – у роману је дата целовита и заокружена слика о фаталној жени, њеном пореклу, карактеру, начинима њеног испољавања у патријархалној заједници као и однос патријархалне заједнице према њој. Фаталне жене имају важну улогу у збивањима о којима се приповеда.

За јунаке романа *Дивљи калем* карактеристично је то да после прекорачивања границе нису више у могућности да се врате на пређашње. Када постане фатална, кад у њој проради демонско, жена заувек припада оном другом, заумном свету, тј. „необичном амбијенту“, како је тај простор означио Радивоје Микић.⁴

Фатална жена и њени поданици, обожаваоци њене душе и тела, губе смисао за реалност и почињу да припадају свету у којем „постаје доминантан садржај митског реалитета“⁵: *Други су, опет, гатали да то она, беснуља бесна, на најлепшим и најроднијим местима води љубав са валмишким вукодлацима, ускобницима и вампирима, и рве се с онима што су пресвиснули и нетрагом нестали после љубави с њом, па сад ни горе, на небу, не налазе смираја ни вечни спокој, но још облећу око сеоских вртопа, амбиса и уклетих места.* (186)

³ Бојан Јовановић, *Вештица и светица*, у: Зборник Етнографског музеја у Београду 1991– 2001, Београд, 2001, 456.

⁴ Р. Микић, *Поговор*, 243.

⁵ Б. Јовановић, нав. дело, 456.

Тада и жена, јунакиња око које се плете прича, као и њени обожаваоци, бивају обузети „агресивним заносом“⁶, па тако осталим припадницима патријархалне заједнице не остаје ништа друго до да покушају да одбране утврђене вредности „деструирањем претпостављеног узрочника узнемирења“⁷, па фатална жена поприма размере колективног зла: *И почела су да освићу јутра погажених и утабаних њива, поваљана и уништена рода. Растрзани страховима, људи су у групама излазили у поље и гледали осмуђена жита, хуктали, крстили се и призивали спасење.* (185)

У роману Радосава Стојановића *Дивљи калем* заступљен је и феномен који се огледа у стремљењу јунака врхунској лепоти. За њих жена представља вишу идеју лепоте и савршенства. Жене у прози Радосава Стојановића увек су *лена бића*, како би Драган Стојановић рекао – жене необичне и раскошне лепоте, чија су појава и манифестације блиске појавама и манифестацијама митских бића.⁸

Последица стремљења таквој лепоти јесу изразита осетљивост и крхкост јунака. Након стремљења несвакидашњој лепоти, слободи, неспутаности, остваривању исконске сексуалности и тражењу љубави која превазилази границе оностраности, и након суровог и неминовног пораза, они постају душевно неуравнотежени, њихов однос према стварности бива измењен: – *Цуна је била мој звездани тренутак. Моје космичко узвинуће. Једина нада! Узданица! Сада је само понор. Мој трагичан занос. Звездана прашина! (...) И слушалац, омајан алкохолом као и приповедач, и омађијан, у озареном професору, већ неколико дана небријаном и подбулом, видео је истовремено мага и јуродива и свег га обузимао онај огањ речи што је сукљао из професорових прича и преносио се на све около, претачући се у чудесне облике живљења.* (149)

Роман *Дивљи калем* је велико наслућивање и ослушкивање љубави. Свако од јунака трагао је на свој начин. Ниједан од тих начина, показало се, није прави. Непрестано трагање захтева жртве. На том путу многи су начинили кобне грешке, баш као што су у одсудним тренуцима грешили и митски јунаци, као што каже Стојча Стојчић, из чије је рукописне заоставштине наводно настао роман *Дивљи калем*: *Знаш, смрт је тешка, али ни живот није ништа једноставнији!* (193)

⁶ Исто, 456.

⁷ Исто, 456.

⁸ Драган Стојановић, *Лена бића Иве Андрића*, Нови Сад, Подгорица 2003.